

Baština Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

Simpozijum Duhovna kultura Ilira : [Herceg-Novi, 4-6. novembra 1982]: Symposium Culture Spirituelle des Illyriens

Benac, Alojz (urednik)

1984.

Akademija nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/handle/123456789/820>

Preuzeto s Baštine Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine

<https://bastina.anubih.ba/>

AKADEMIJA NAUKA I UMJETNOSTI BOSNE I HERCEGOVINE

POSEBNA IZDANJA

Knjiga LXVII

CENTAR ZA BALKANOLOŠKA ISPITIVANJA

Knjiga 11

SIMPOZIJUM

DUHOVNA KULTURA ILIRA

[Herceg-Novi, 4—6. novembra 1982]

Redakcioni odbor:

ALOJZ BENAC, BORIVOJ ČOVIĆ I EDINA ALIREJSOVIĆ

Urednik

ALOJZ BENAC,

redovni član Akademije nauka i umjetnosti
Bosne i Hercegovine

Tehnički urednik

ENES EKIĆ

Sarajevo

1984

CEDOMIR MARKOVIĆ

UKRASNI PREDMETI IZ KNEŽEVSKOG GROBA SA LOKALITETA LISIJEVO POLJE KOD IVANGRAĐA

Sredinom 1979. godine dospeo je u Polimski muzej u Ivangradu izuzetno zanimljiv i dragocen arheološki nalaz, slučajno otkriven pri kopanju temelja za kuću. Nalaz je brojao ukupno 96 predmeta, uglavnom nakita i delova nakita od bronzе i ćilibara i samo dva primerka gvozdenog oružja i dva keramička suda.

Bronzani nakit se sastojao od jednog para narukvica sa prekrštenim krajevima sa ornamentima izvedenim urezivanjem i punktiranjem, jednog para širokih narukvica sa proširenim krajevima sa urezanim, geometrijskim, simetrično raspoređenim ornamentima, devet fragmentovanih lučnih fibula, četiri fragmentovane ćunaste fibule, trideset privesaka (29 praporastih i jedan veći, lunulasti), jedne kalotaste aplikе, jednog lanca načinjenog od karičica u obliku dvostruke osmice, pet perli različitog oblika i jednog salteleona.

Nakit od ćilibara je brojao šest većih, jezičastih privesaka, odnosno perli, čiji je gornji deo ukrašen kratkim, vertikalnim urezima, a kakve se javljaju među ćilibarskim predmetima iz Novog Pazara, gde su uslovno nazvane paletama za šminku, četiri priveska, odnosno ukrasna predmeta sa reljefnim predstavama (figuralna predstava konjanika u pratnji psa, predstava zeca, predstava vepa i predstava ljudske glave) i 27 perli različitog oblika i veličine (dinjaste, cilindrične, elipsoidne, srcolike i pločaste trougaonog i kvadratnog oblika) kakve se, takođe, javljaju među nalazima iz Novog Pazara.

Pored nakita, kako je već rečeno, nalaz je sadržavao i dva gvozdena, dugačka koplja i dva keramička suda — pehar, grublje fature, priglačane površine, tamnosive, gotovo crne boje, sa dve drške koje znatno nadvisuju obod, ukrašen plitkim, vertikalnim kanelurama na ramenu i krčag, fine

fakture, svetložućkaste boje, sa trolisnim otvorom, ukrašen sa nekoliko horizontalnih traka izvedenih tamnocrvenom bojom. Oblik, faktura i način ukrašavanja krčaga upućuju na import.

Nalaz je, po pričanju donosioca, poticao iz jedne omanje humke koju je vlasnik zemljišta razorio kopajući temelj za gradnju kuće. Humka se nalazila na mestu zvano Lisijevo polje, između sela Donje Luge i Donje Ržanice, pored trase puta Ivangrad—Kaludre.

O uslovima nalaza gotovo se ništa pouzdano ne zna. Humka je, po kazivanju vlasnika zemljišta, bila visoka oko 0,80 m, sa prečnikom koji nije prelazio 4,50 m. Bila je konstruisana od zemlje, osim što se prilikom kopanja odmah ispod humusa pojavljivalo krupnije kamenje u jednom redu, što bi, eventualno, ukazivalo na postojanje kamenog plašta. Nalaz je, takođe po kazivanju vlasnika, ležao na približnoj dubini od 0,80 m, odnosno na samoj osnovi humke, ali se vlasnik nije sećao da li se radilo o kakvoj grobnoj konstrukciji, kao ni da li su svih 96 predmeta nađeni na jednom ili su kupljeni sa više različitih mesta. Vlasnik se jedino sećao da je uz nalaze bilo i nešto ljudskih kostiju, te se može pretpostaviti da se radi o inhumiранom pokojniku.

Slika 1.

Na osnovu tipologije i načina ukrašavanja pojedinih primeraka bronzanog nakita i figuralne dekoracije ukrasnih predmeta od ćilibara koji se vremenski mogu uklopiti u kraj VI i početak V veka stare ere, može se zaključiti da je pod humkom na Lisijevom polju bio ukopan samo jedan grob. Humka je očigledno konstruisana kao centralna za sahranjivanje jednog pokojnika, o čemu dovoljno govore i njene skromne dimenzije.

Problematika koju pokreće ovaj nalaz veoma je složena. Na ovom mestu, međutim, neće biti govora o svim vrstama predmeta niti o njihovom datovanju, već samo o nekoliko objekata koji su značajni za upoznavanje duhovne kulture lokalnog ilirskog stanovništva, na prvom mestu njihove umetnosti.

Pet ukrasnih predmeta iz humke na Lisijevom polju, četiri od ćilibara i jedan od bronzе, zaslužuju u tom smislu posebnu pažnju. Ovi predmeti, koji se hronološki vezuju za horizont kneževskih grobova iz poslednjih decenija VI i prvih decenija V veka stare ere, dokumentuju dve posebne stilske struje, dva umetnička pravca. U ćilibaru su u plitkom reljefu prikazani figuralni motivi — ljudska glava an fas, zec, jedna životinja, za koju se može pretpostaviti da predstavlja vepa, jer je predmet jako oštećen, i jedna složenija kompozicija, na kojoj je predstavljen nagi jahač na konju praćen velikim psom.

Ljudska glava, dimenzija 3,5 x 2,5 cm, delimično oštećena, sa licem na kome se izdvajaju krupne, blagim urezima oivičene, ispupčene oči, širok nos i pune usne razvučene u arhaiski osmeh, odlikuje se finom, preciznom modelacijom (sl. 1). Glava je pri temenu po široj osi perforirana, tako je verovatno nošena kao neka vrsta priveska.

Na nepravilnom pravougaonom komadu ćilibara veličine 5 x 3 cm prikazana je u plitkom reljefu figura zeca u ležećem položaju sa ispruženim prednjim i podvijenim zadnjim nogama. Na glavi se jasno razaznaju dugačke uši. Predmet je prilično oštećen, tako da se teško razaznaju ostali detalji (sl. 2). I ovaj predmet je perforiran po dužoj osi, tako da je i on nošen obešen kao neka vrsta priveska.

Slika 2.

Ćilibarski predmet dimenzija 5,5 x 2,5 cm, za koji se pretpostavlja da predstavlja u plitkom reljefu modelovanu figuru vepa, jako je oštećen, tako da je veoma teško utvrditi o kojoj se zapravo životinji radi. Sudeći po jasno prikazanim uzdignutim čekinjama duž leđa i kratkom, savijenom repu, moglo bi se pretpostaviti da se radi o predstavi vepa u ležećem po-

ložaju (sl. 3). Kao i prethodna dva, i ovaj predmet je po dužoj osi probušeu, te je verovatno i on služio kao privesak.

Na relativno velikoj ćilibarskoj ploči, dimenzija 7,5 x 4,5 cm, prikazan je u plitkom reljefu nagi jahač na konju u galopu, ispod koga se nalazi veliki pas u trku. Za razliku od jahača i psa, koji su relativno sumarno obrađeni, konj je prikazan potpuno realistički sa potenciranjem izvesnih detalja. Na glavi konja jasno se razaznaje ular sa uzdom, kratko podšišana griva na vratu, veliki kosmati rep, kopita i mišići, od kojih su neki naglašeni blagim urezima (sl. 4). Slično ostalim ćilibarskim predmetima, i ovaj je po

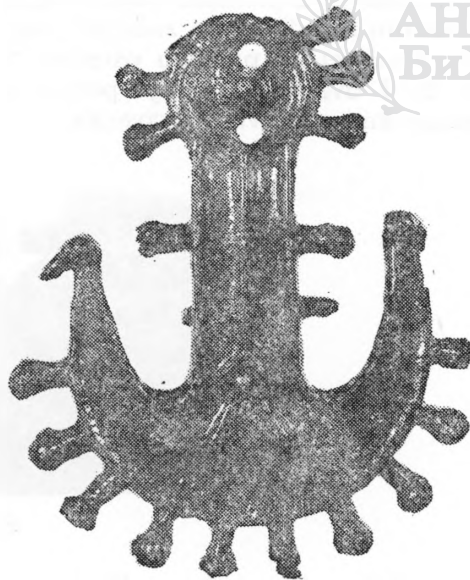
Slika 3.

dužoj osi pri vrhu perforiran, tako da je i on nošen kao privesak ili je sa ostalim ćilibarskim predmetima predstavljao veliku, svakako neobičnu ogrlicu.

Na bronзанom privesku, dimenzija 7,5 x 4,5 cm, takođe u plitkom reljefu, naznačene su na oba kraja lunulastog dela ptičje glave, dok je u središtu na visokom postolju postavljen disk (sl. 5).

Slika 4.

Slika 5.

Dok na ukrasnim predmetima od ćilibara dolazi do izražaja figuralnost i smisao za realističku opservaciju, dotle je na bronзанom privesku naglašena stilizacija i težnja ka apstrahovanju. Očigledno je da se u ovom slu-

čaju radi o dve posebne stilske koncepcije, odnosno o predmetima koji potiču iz umetničkih radionica čija se proizvodnja temelji na različitim tradicijama.

Shematizam i apstrakcija su glavni atributi umetnosti koja se razvijala u unutrašnjosti Balkanskog poluostrva i srednjem Podunavlju u razdobljima poznog bronzanog i starijeg gvozdenog doba¹. Bronzani privesak iz humke na Lisijevom polju zasniva se upravo na tradicijama te umetnosti, jer je on, u stvari, srodan motivu koji je bio veoma omiljen u prelaznom periodu iz bronzanog u gvozdeno doba — motivu sunčevog diska koji je flankiran ptičjim glavama².

S druge strane, figuralne predstave na predmetima od ćilibara nemaju uzora u lokalnim tradicionalnim kulturama kontinentalnih regija Balkanskog poluostrva i srednjeg Podunavlja, već jedino u grčkoj arhajskoj umetnosti, odnosno u umetnosti koja se pod grčkim uticajima uspostavila na Apeninskom poluostrvu³. Postavlja se, međutim, pitanje da li su i u kojoj meri predstave u ćilibaru sa Lisijevog polja zavisne i od umetničkih htenja zajednica nastanjenih u kontinentalnim delovima Balkanskog poluostrva.

Ako se posmatra karta rasprostranjenosti ukrasnih predmeta od ćilibara sa figuralnom dekoracijom, jasno se uočavaju tri oblasti njihove distribucije: 1. egejska oblast (Grčka i zapadna obala Male Azije sa egejskim ostrvima), 2. Apeninsko poluostrvo (posebno Etrurija, Picenum, južna Italija) i 3. kontinentalne oblasti Balkanskog poluostrva (Lika, Sandžak, zapadna Srbija i Polimlje). Primerici iz egejske oblasti su najstariji, ali kako proizvodnja ukrasnih predmeta sa figuralnim predstavama u ovoj oblasti zamire već oko 600. godine stare ere, to se ne može govoriti o neposrednom uticaju iz radionica na grčkom kopnu ili zapadnim obalama Male Azije⁴. Na apeninskom poluostrvu ćilibarski ukrasi sa figuralnom dekoracijom najpre se pojavljuju u Etruriji, ali se ova vrsta ukrasa proizvodi u velikom broju tek krajem VI i u prvim decenijama V veka stare ere, i to u više lokalnih radionica, od kojih su najznačajnije one u Picenumu i južnoj Italiji, posebno u Kampaniji i Apuliji⁵. Otuda se i pretpostavljalo da su primerici figuralno modelovanih ćilibarskih ukrasa nađeni u unutrašnjosti Balkanskog poluostrva importovani iz neke od ovih radionica⁶.

Predmeti ove vrste iz humke na Lisijevom polju, kao i oni otkriveni ispod Petrove crkve u Novom Pazaru, Atenici i u japodskim grobovima u Kompolju, nisu, međutim, u svemu podudarni sa sličnim predmetima iz

¹ O karakteristikama umetnosti poznog bronzanog i starijeg gvozdenog doba u unutrašnjosti Balkanskog poluostrva vidi opširnije: A. Benac — B. Čović, *Glasinac I*, Sarajevo 1956; A. Benac — B. Čović, *Glasinac II*, Sarajevo 1957; D. Srećković, *Tri praiistorijske ostave iz istočne Srbije*, Starinar n. s. XI, Beograd 1960; B. Čović, *Od Butmira do Ilira*, Sarajevo 1976.

² G. Kossack, *Studien zum Symbolgut der Urnenfelder und Hallstattzeit Mitteleuropas*, Berlin 1954.

³ D. E. Strong, *Catalogue of the Carved Amber*, London 1966.

⁴ *Ibid.*, str. 9.

⁵ *Ibid.*, str. 27 i dalje.

⁶ R. Drechsler — Bižić, *Rezultati istraživanja japodske nekropole u Kompolju 1955—1956*, Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu II, Zagreb 1961, str. 92 i dalje. Jedna analiza ćilibara, koja je izvršena u Kopenhagenu, ukazuje na njegovo južnoitalsko poreklo — Đ. Mano-Zisi — Lj. Popović, *Der Fund von Novi Pazar*, 50. Bericht der Römisch — Germanische Kommission 1969, Frankfurt a/M 1971, str. 204.

italskih radionica⁷. Osetne razlike u stilu i motivima opažaju se čak i pri poređenju čilibarskih ukrasnih predmeta sa figuralnom dekoracijom iz Kompolja, Novog Pazara i Lisijevo polja. Dok se za čilibarske glave iz Kompolja još i mogu naći analogije na Apeninskom poluostrvu, posebno u oblasti Bolonje⁸, dotle ova vrsta nalaza iz Novog Pazara, a posebno iz Lisijevo polja, čini jednu posebnu grupu, koja izgleda nezavisna, i to kako od italskih tako i od egejskih primera⁹. Iz ovih razloga možda treba pomišljati i na postojanje jedne ili nekoliko lokalnih radionica u unutrašnjosti Balkanskog poluostrva. I ovi proizvodi su, svakako, inspirisani predlošcima iz grčke arhajske umetnosti, ali je na izbor tema i njihovu stilsku obradu mogao da utiče i osobeni duh domorodačke kulture.¹⁰

ZUSAMMENFASSUNG

SCHMUCKGEGENSTÄNDE AUS DEM FÜRSTENGRAB IN LISIJEVO POLJE BEI IVANGRAD

Mitte 1979 gelangte in das Polimski — Museum in Ivangrad ein wertvoller archäologischer Fund, der in Lisijevo Polje in der Nähe von Ivangrad zufällig in einem ziemlich kleinen zerstörten Grabhügel entdeckt wurde. Der Fund enthielt insgesamt 96 Gegenstände, davon 55 aus Bronze (4 Armbänder, 13 Fiebeln, 31 Anhänger, 1 Applikation, 1 Kette, 5 Perlen und 1 Salteleon), 37 aus Bernstein (6 zungenförmige Anhänger, 4 Anhänger mit figuralen Darstellungen und 27 verschiedenförmige Perlen), zwei eiserne Lanzen sowie zwei keramische Behälter.

Auf Grund der Typologie, der Art der Dekoration und der stilistischen Merkmale der figuralen Darstellungen auf dem Bernstein gehört der Fund zu dem Horizont der Fürstengräber und reicht in die letzten Jahrzehnte des VI. Jh. und die ersten Jahrzehnte des V. Jh. vor Chr.

Für eine Kenntnis der geistigen Kultur der lokalen illyrischen Bevölkerung, vor allem ihrer Kunst, sind vier Schmuckgegenstände aus Bernstein mit figurativen Darstellungen (Bild 1, 2, 3 und 4) sowie ein als Einviertelmond geformter

⁷ Uporedi: Đ. Mano-Zisi — Lj. Popović, *op. cit.* str. 204—206; M. Đuknić — B. Jovanović, *Illyrian princely necropolis at Atenica*, *Archaeologia Jugoslavica* 6, Beograd 1965, str. 16—20; R. Drechsler — Bižić, *op. cit.*, str. 92—95.

⁸ R. Drechsler — Bižić, *ibid.* str. 92 i dalje.

⁹ Uporedi: Đ. Mano-Zisi — Lj. Popović, *op. cit.*, str. 206. U stručnoj literaturi ne postoji saglasnost o poreklu čilibara otkrivenog na praistorijskim nalazištima u Jugoslaviji. Vidi: T. Malinowski, *Über den Bernsteinhandel zwischen den südöstlichen Baltischen Ufergebieten und dem Süden Europas in der frühen Eisenzeit*, *Prähistorische Zeitschrift*, 46/1971 H. 1. str. 102—110; C. W. Beck — T. Liu, *The origin of Archaeological Amber Artifacts from Yugoslavia*, *Bull. Acad. serbe*, 1974, str. 115—118.

¹⁰ Gotovo svi motivi prikazani na čilibaru iz Lisijevo polja poznati su i zajednicama koje su u razdoblju starijeg gvozdenog doba naseljavale kontinentalne delove Balkanskog poluostrva. O značenju ovih motiva vidi: A. Stipčević, *Kultni simboli kod Ilira*, Sarajevo 1981, Posebna izdanja Centra za balkanološka ispitivanja, LIX/10.

Angänger aus Bronze mit abstrakter schematischer Dekoration (Bild 5) von erstklassiger Bedeutung. Die stilistischen Merkmale dieser Gegenstände lassen deutlich erkennen dass es sich um zwei besondere stilistische Konzepte handelt; in dem einen wird ein Schematismus und eine Abstraktion vertreten und beruht auf den Kunsttraditionen, die sich im Innern der Balkanhalbinsel und des mittleren Donaugebietes in der späteren Bronze- und älteren Eisenzeit entwickelt haben in dem anderen handelt es sich um figurative Merkmale, deren Vorbilder in der griechischen archaischen Kunst zu finden sind.

Die Schmuckgegenstände aus Bernstein aus dem Lisijevo polje sowie diejenigen, die unterhalb der Petrov — Kirche in Novi Pazar, in Atenica und Kompolje entdeckt wurden, ebenfalls Schmuckgegenstände aus Bernstein, stimmen nicht in allen überein mit ähnlichen Gegenständen aus italischen Werkstätten, da bedeutende Unterschiede in Stil und Motiven auffallen, besonders bei Gegenständen aus Lisijevo Polje und aus Novi Pazar. Deshalb stellt diese Art des Fundes aus Novi Pazar und besonders aus Lisijevo Polje eine besondere Gruppe dar, die unabhängig sowohl von den italischen als auch ägäischen Beispielen zu sein scheint. Aus diesen Gründen sollte man vielleicht auch das Vorkommen einer oder mehrerer lokaler Werkstätten im Innern der Balkanhalbinsel in Betracht ziehen, in denen solche Gegenstände hergestellt wurden, die natürlich durch die Vorbilder aus der griechisch-archaischen Kunst inspiriert waren, wobei jedoch die spezifischen Merkmale der einheimischen Kultur auf die Auswahl der Themen und ihre Bearbeitung eingewirkt haben.

